

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1997

9

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1998, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag: golvend dekzand in de Wildervanksterdallen (pp. 23-26)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen

mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0945-8

PALEO-AKTUEEL

9

redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos
Otto H. Harsema

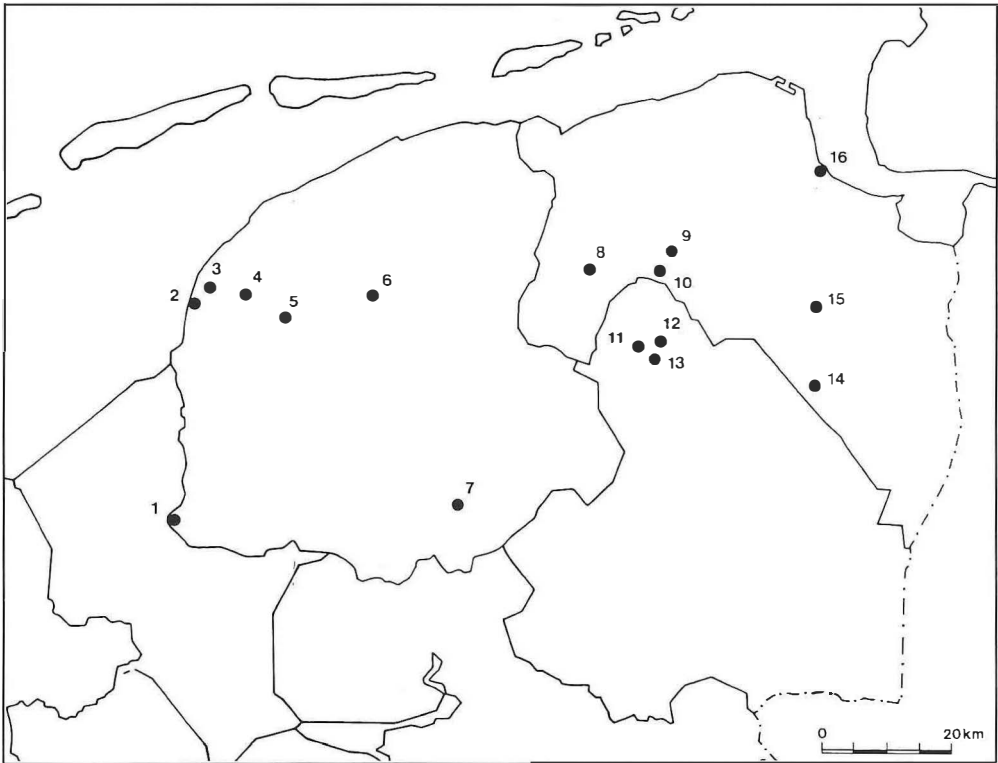
Vakgroep Archeologie

Groningen, 1998

In deze aflevering: Egypte, Griekenland, Italië, Nederland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Stavoren; 2. Harlingen; 3. Wijnaldum; 4. Franeker; 5. Winsum; 6. Zuidertrimdeel; 7. Oldeholtwolde; 8. Oldekerk; 9. Selwerd; 10. Liewerderwolde; 11. Lieveren; 12. Winde; 13. Hooge Veld; 14. Wildevanksterdallen; 15. Zuidbroek; 16. Delfzijl.

INHOUD

L. JOHANSEN & D. STAPERT	
Een gezin met drie vuursteenbewerkers: de <i>refitting</i> -analyse van Oldeholtwolde (Fr.)	9
O. DE GRAAF, L. JOHANSEN & D. STAPERT	
Drie jongpaleolithische vindplaatsen in noordelijk Drenthe	14
M.J.L.Th. NIEKUS, D. STAPERT & L. JOHANSEN	
Een <i>Federmesser</i> -vindplaats bij Doetinchem (Gld.), met vijf <i>retouches</i> rond een haard	18
M.J.L.Th. NIEKUS & H.A. GROENENDIJK	
Mesolithisch onderzoek in de Wildervanksterdallen (Gr.)	23
J.T. ZEILER	
Kleine knagers in het neolithicum. Resten van woelmuizen als informatiebron bij landschapsreconstructies	27
M. KLEIBRINK & M. SANGINETO	
De franjestijl & Co. Over mat-beschilderd aardewerk uit de altaaras op de ‘Timpone della Motta’, Francavilla Marittima	30
M.J. HAAGSMA	
Baubo in de put. Resultaten van de opgravingen in Huis 9 in Halos, 1997	36
H.R. REINDERS & A.H. KLOOSTERMAN	
Hellenistische muntvondsten uit Nieuw Halos	40
P.A.J. ATTEMA	
Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome (4), veldverkenningen in het hoogland van de Romeinse kolonie <i>Setia</i> (Centraal-Italië)	46
R. CAPPERS	
Perziken en pepers in de woestijn: voedsel en handel in Romeins Berenike	51
T. LOOIJENGA	
De naam van de Bataafse god Hercules Magusanus	56
A.M. BAKKER	
Een smid in het kamp: Romeinse ijzeren wapens van het Kops Plateau te Nijmegen (Gld.)	60
J.M. BOS, M.J.L.Th. NIEKUS, J. SCHEFFER & T.B. VOLKERS	
Opgraving Winsum-Bruggeburen: Romeinen in Friesland!	65
J. BAZELMANS	
De Friezenaam en het laatromeinse bewoningshiaat in het noordelijk kustgebied	70

M. HUISMAN	
Over oude en nieuwe Friezen, vanuit het perspectief van de metaalvondsten op de terp Tjitsma, Wijnaldum (Fr.)	74
W. PRUMMEL	
Dieren als grafgiften op vroegmiddeleeuwse brandstapels in de terpen	77
H. HALICI	
Gebruiksvoorwerpen van been en gewei uit de terp Tjitsma, Wijnaldum (Fr.)	81
H.A. GROENENDIJK & G.J. DE LANGEN	
Gods hof als bewaarplaats. Vooronderzoek naar de middeleeuwse kerk van Oldekerk, gem. Grootegast (Gr.)	84
H.A. GROENENDIJK & J. MOLEMA	
Een middeleeuws steenhuis op het bedrijventerrein 'De Gouden Driehoek' te Zuidbroek (Gr.)	88
M.J.L.Th. NIEKUS, C. TULP, J.M. BOS & J.H. ZWIER	
Een terpje in Harlingen, gemeente Harlingen (Fr.)	94
F.E. VREDE	
Archeobotanisch onderzoek in Lieuwerderwolde (Gr.)	96
A. JAGER	
Een aanzet tot een archeologische inventarisatie van het Zuidertrimdeel (Fr.)	100
A. UFKES	
Evaluatie van een monument, kloosterterrein Selwerd (Gr.)	103
J.L. VAN BEEK & A. UFKES	
Fysisch-antropologische studie van 'Charlie', het skelet van Selwerd (Gr.)	107
A. JAGER	
Van schuur tot stadshuis: onderzoek aan pand Zilverstraat 10 te Franeker (Fr.)	111
A. UFKES	
Een nieuw licht op de reconstructie van het blokhuis van Stavoren, gemeente Nijefurd (Fr.)	114
P.B. KOOI	
Stichtelijke beelden	118
S. BOTTEMA	
Over het gedrag van lokganzen	122

VAN SCHUUR TOT STADSHUIS: ONDERZOEK AAN PAND ZILVERSTRAAT 10 TE FRANEKER (FR.)

A. Jager

Naar de bouwhistorie van de huizen in de Friese steden wordt nog maar mondjesmaat onderzoek verricht. Niettemin bestaat er op dit moment een redelijk beeld van het algemene Friese burgerhuis van na de middeleeuwen. Meestal betreft dit een huis met een langskap op een diep perceel. Van de bij- en bedrijfsgebouwen is de kennis geringer. Dit soort gebouwen staat doorgaans op het achtererf van woonhuizen. Die achterbouwsels hadden vroeger een gevarieerd gebruik. Er konden huiselijke activiteiten in plaatsvinden, maar net zo goed kon er een werkplaats in zijn ondergebracht.

In Franeker treffen we de situatie van diepe huizen voor aan de straat met bijgebouwen daarachter op diverse plekken aan, bijvoorbeeld langs de in het noordoostelijk deel van de stad gelegen Zilverstraat. De huizen aan de voorstraat, in ieder geval de huizen aan de noordzijde met de nummers 2 tot en met 26, zijn omstreeks 1550 gebouwd, al heeft er nadien vervanging plaatsgehad. De optreksels achter deze huizen zijn jonger. Op de kaart van Hogenberg uit ca. 1580 zijn er nog nauwelijks van deze achtergebouwen, maar op de kaart van Sems uit 1598 maken de achtererven een betrekkelijk dichtbebouwde indruk.

De grondige renovering van twee gebouwen op het achterperceel van Zilverstraat 10 bood de mogelijkheid enkele waarnemingen te doen naar twee van dergelijke bijgebouwen. Het gaat hier om twee tegen elkaar aan staande achterbouwsels met een verschillende maat en bouwvorm. Eén gebouw is langwerpig en het andere vrijwel vierkant. Vóór de gebouwen strekt zich een kleine binnenplaats uit. Beide stammen te oordelen naar hun gevels uit de late 18e of 19e eeuw. De achtergevel van Zilverstraat 16 draagt een gevelsteen met het jaartal 1779. Het vierkante gebouw behoorde oudtijds bij Zilverstraat 16 en kan in dat jaar, of kort nadien gebouwd zijn. Aangezien het langwerpige gebouw een bouw-

muur deelt met het vierkante gebouw, lijkt dit even oud te zijn.

De gebouwen hadden een utilitaire functie en geen (permanente) woonfunctie. Het langwerpige gebouw is mogelijk als een soort loods of werkplaats in gebruik geweest en het vierkante gebouw was een keuken.

De keuken heeft een oppervlaktegrootte van 5,1 bij 4,9 m en bestaat verticaal uit een tongewelfde kelder, een begane grond en een langskap. De keuken lijkt in zijn totaliteit, in één bouwfase tot stand gekomen. De langwerpige loods meet maximaal 13,9 bij 4,4 m, heeft, net als de keuken, steensmuren en bestaat uit een bouwlaag en een langskap. De begane grond van de loods is nader onderverdeeld in een voor- en achterraimte, gescheiden door een steensmuur.

Na de verwijdering van de vloer van de loods kwamen in de achterste ruimte twee lage muren, twee waterputten en een rioolstelsel tevoorschijn. De twee lage muren sluiten een tamelijk centraal gelegen waterput van 1 bij 1,1 m in. Misschien vormde dit geheel de basis van een spoelinrichting. Beide muren vormen één geheel met de buitenmuren en moeten tegelijk tot stand gekomen zijn. In het achterste gedeelte van het gebouw bevindt zich een overkluisd riool of waterleiding en twee geultjes, geformeerd van muurtjes en afgedekt met bakstenen. Beide structuren sluiten aan op het overkluisd riool. Ook deze structuren moeten gelijk met de buitenmuren aangelegd zijn.

In de loods werden langs de lange zijden resten van lage muren aangetroffen, die ouder waren dan de huidige buitenmuren. Langs de westelijke zijmuur is in het achterste deel de top van deze muur nog aanwezig. Voor het overige deel is deze muur geheel uitgebroken. Van de parallelmuur aan de overzijde zijn nog slechts delen van de vleilaag over. Het hoogteniveau van het intacte muurfragment kwam overeen met het

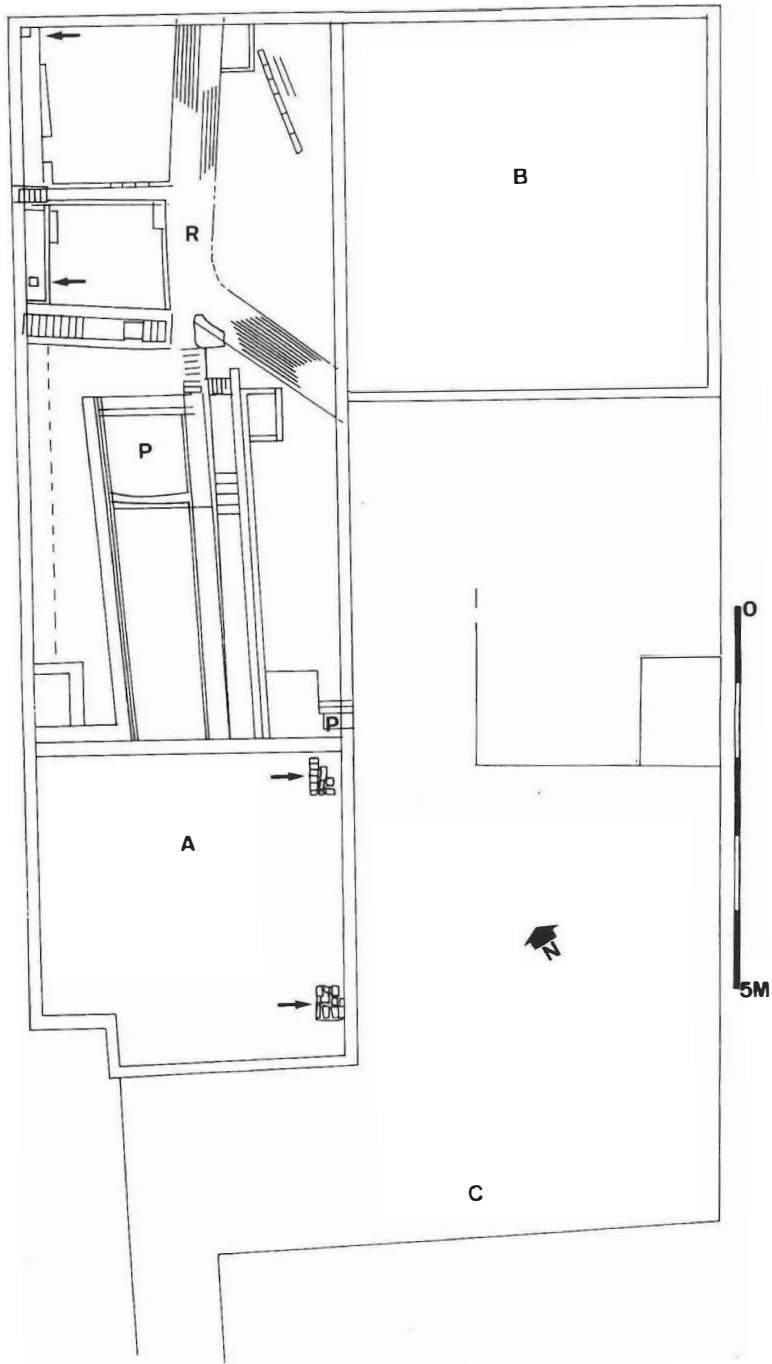

Fig. 1. A = loods, B = keuken, C = binnenplaats, P = put en R = riool. De kleine pijlen geven de standplaatsen aan van de staanderbalken.

vloerniveau in de voorste ruimte.

In de bovenkant van het intacte muurfragment bevinden zich twee gaten voor houten staanders. Deze staan namelijk, gezien vanaf de voorgevel, exact onder de uiteinden van de twee achterste kapgebinten. In de voorste ruimte zijn eveneens twee plekken gevonden waar staanders aanwezig waren. De huidige kap rust weliswaar op muurbalken, maar oorspronkelijk moet de kap gedragen zijn door een reeks staanders. De gebinten zijn even breed als de lage muren. Rondom deze korte draagmuren zijn de huidige buitenmuren gemetseld. Toen deze voltooid waren bracht men een reeks nieuwe balken aan waarop de gebinten werden geplaatst. Voordien werden de staanders echter weggezaagd. De loods moet derhalve een voorganger hebben gehad die smaller was. De wandconstructie van deze voorganger is onbekend. Gelijktijdig met de vervanging van de balklaag moet de vloer van de achterste ruimte verdiept zijn en werd het riool/geulstelsel met de twee waterputten aangelegd. Deze verbouwing zal omstreeks 1779 hebben plaatsgevonden.

Het houtskelet van de loods in zijn eerste gedaante, en de gebintvorm, duiden op constructieve verwantschap met Friese boerderijschuren. Veel oude Friese schuren hebben ook nu nog een houtskelet waarbij de houten staanders op een stenen voet zijn geplaatst, enkelvoudig in de vorm van een stenen stiep of een reeks op een laag muurtje.

Aangezien de modernisering van de schuur ongeveer in dezelfde tijd heeft plaatsgevonden als de aanleg van de keuken, rijst de vraag wanneer de eerste gedaante van de loods verrees. Afgaande op bovengenoemde kaarten moet het gebouw tussen 1580 en 1598 opgericht zijn. Nader onderzoek aan de fundering, de opbouw van grondlagen ten opzichte van de fundering en de vondsten spreekt een laat-16e-eeuwse datering niet tegen, maar kan het tijdstip van aanleg niet scherper aangeven.

De funderingen van de voorganger zijn in de grijsblauwe klei gelegd en vormen de eerste bebouwing hier ter plekke. Het vondstmateriaal dateert vanaf de late 16e eeuw tot en met de 19e eeuw, zoals een laat-16e-eeuwse polychrome tegel en scherven van 19e-eeuws serviesgoed. In hoeverre vormt een loods met een houtskelet een bijzonder gebouw in het Franeker

van omstreeks 1600? Het is aan de hand van deze kaart uit 1598 niet uit te maken van welk type de loods was. Wel wordt de nokoriëntatie bevestigd.

Een onderkelderde achterkeuken vormt geen ongewone toevoeging aan een Fries stadshuis. Ook een loods is misschien niet direct opzienbarend. Een gebouw met een constructie die normaliter bij boerderijen wordt aangetroffen lijkt binnen stedelijke context echter een vreemde eend in de bijt. Frequenter archeologisch en bouwhistorisch onderzoek kan dit beeld in de toekomst bevestigen of bijstellen. De functie van de loods in zijn oorspronkelijke gedaante is onbekend. Misschien dat speurwerk in historische bronnen hierover de nodige informatie kan verschaffen. In subrecente tijden diende de loods als slachthuis. Binnenkort zal het gebouw omgevormd zijn tot een woonhuis.

Dankwoord

Een woord van dank is op zijn plaats aan de familie J. Bijlsma voor hun vriendelijke ondersteuning van het onderzoek.

Summary

In the town of Franeker two buildings were investigated. Both of them were built about 1779. One was a kitchen and the other a shed. Archaeological investigation showed that the shed had a predecessor dating from the late 16th century.